

“วิญญานที่ถูกเนรเทศ”: การโยกย้ายที่ดีและความทรงจำในวรรณกรรม ของวิมล ไทรนันทนวล

รัตนาวดี ปาแปง¹

อาจารย์ ดร.,

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

papang_555@hotmail.com

ปฐมพงษ์ สุขเล็ก^{2*}

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์

สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

p_0345043@hotmail.com

รับบทความ: 13 สิงหาคม 2567

แก้ไขบทความ: 21 กันยายน 2567

ตอบรับบทความ: 30 ตุลาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการนำเสนอการโยกย้ายที่ดีและความทรงจำ และศึกษาลักษณะของตัวละครที่อยู่ในสภาวะการโยกย้ายที่ดีในวรรณกรรมเรื่องวิญญานที่ถูกเนรเทศ ของวิมล ไทรนันทนวล โดยใช้แนวคิดการโยกย้ายที่ดีและความทรงจำมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า นักเขียนใช้กลวิธีการนำเสนอการโยกย้ายที่ดีและความทรงจำ ซึ่งจำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่ 1) จากการโยกย้ายผ่านช่วงเวลา/ฤดูกาล 2) การโยกย้ายผ่านสถานที่/พื้นที่ 3) การโยกย้ายผ่านธรรมชาติ และ 4) การโยกย้ายผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม โดยการสร้างความทรงจำในอดีตนั้น เพื่อเติมเต็มความสุข ให้ตัวละครในฐานะปัจเจกบุคคลที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ส่วนลักษณะของตัวละครที่เป็น ผู้โยกย้ายที่ดีถูกนำเสนอผ่านการผลิตซ้ำความทุกข์ทรมานจากความแปลกแยกกับสภาพสังคมที่ไม่คุ้นชิน ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการพัฒนา จำแนกได้ 6 ประเภท ได้แก่ 1) การจากถิ่นฐานบ้านเกิด 2) ความรู้สึก แปรแยกกับสังคมใหม่ 3) การโยกย้ายที่ดีในสังคมที่จากมา 4) การกลับคืนถิ่นฐานบ้านเกิด 5) ความรู้สึก แปรแยกกับสังคมบ้านเกิดที่เปลี่ยนแปลง และ 6) การโยกย้ายที่ดีก่อนที่จะเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ: วิญญานที่ถูกเนรเทศ, การโยกย้ายที่ดี, ความทรงจำ

¹ ผู้แต่งหลัก (First Author)

² ผู้แต่งร่วม (Co-first Author)

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding Author)

“Winyan tee thuk nerathet”: Nostalgia and Memory in Wimol Sainimnul’s Literature

Ruttanawadee Papang

Ph.D., Lecturer

Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Pibulsongkram Rajabhat University

papang_555@hotmail.com

Phathompong Suklek

Assistant Professor, Ph.D., Lecturer

Department of Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences,

Pibulsongkram Rajabhat University

p_0345043@hotmail.com

Received: August 13, 2024

Revised: September 21, 2024

Accepted: October 30, 2024

Abstract

These objectives of this study were to study the nostalgia and memory presenting strategies, and to analyze the personality of the characters who were a nostalgia in “Winyan tee thuk nerathet” of Wimol Sainimnul's literature. The theory of the nostalgia and memory was adapted for this study. According to the studying of this literature, the strategies of the nostalgia and memory presentation can be categorized into four types: place, time/season, nature, way of life and cultural. The result showed that making the memory fulfilled the characters' happiness as individuals who must live unhappy lives. The personality of the characters who were a nostalgia was shown by the reproduction of sadness caused by social alienation in a foreign society, which is an emerging trend. The presentation can be categorized into six types: leaving one's hometown, feelings of alienation from the new society, nostalgia for the past in the society from which one came, returning to one's hometown, feelings of alienation from the changing hometown society, and longing for the past before change.

Keywords: Winyan Tee Thuk Nerathet, Nostalgia, Memory

บทนำ

ในยุคสมัยใหม่นี้ นิยม เกิดการค้นพบทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งผลให้มีการพัฒนาและสร้างความเจริญทุกรูปแบบ เพื่อสนองความต้องการและอำนวยความสะดวกสบายให้กับชีวิตมนุษย์ ทั้งการสร้างเครื่องจักรกล โรงงานอุตสาหกรรม ระบบพลังงาน ยานพาหนะ การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการแพทย์ การสื่อสาร เทคโนโลยี ระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะระบบทุนนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งต่อมากลางความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเหล่านี้ทำให้เกิดการหลังสมัยใหม่ขึ้นมาทับซ้อนในขณะที่ยุคสมัยใหม่นิยามกำลังดำเนินอยู่

เสาวณิต จุลวงศ์ (2550, น. 17-18) กล่าวว่า ภาวะหลังสมัยใหม่นิยามเกิดจากองค์ความรู้และระบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยใหม่ได้พัฒนาตัวเองไปในทิศทางที่ตอบสนองต่อพัฒนาการขององค์ความรู้เอง และต่อการพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ความรู้และระบบที่พัฒนาขึ้นนี้ได้กลายเป็นสิ่งที่ครอบงำและมีอำนาจเหนือมนุษย์ ในแง่ของการผลิตเกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะการผลิตโดยเน้นการผลิตสินค้า บริการ วัฒนธรรม เพื่อการบริโภคความหมายมากกว่าเพื่อประโยชน์การใช้สอย และเน้นการตลาดที่มุ่งใจผู้บริโภคด้วยภาพลักษณ์ให้คุณค่าทางนามธรรมมากกว่ารูปธรรม ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมดังกล่าว ส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการบริโภคสินค้าแบบมวลชน กล่าวคือ ทุกคนสามารถบริโภคสินค้าและบริการได้ทุกชนชั้นภายใต้กรอบระบบทุนนิยมเดียวกัน

จากกระแสทุนนิยมบริโภคนิยมดังกล่าว ทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับความเดือดร้อน สูญเสียอำนาจเหนือตน เนื่องจากต้องการการบริโภคอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และต้องดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมที่ไม่คุ้นชิน ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ โหยหาอดีต กล่าวคือ การหวนคิดถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ในอดีต การเดินทางกลับสู่ถิ่นฐานบ้านเกิด หรือการผลิตซ้ำเลียนแบบวัฒนธรรมในอดีตให้เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน เป็นต้น

การโหยหาหรืออดีต (Nostalgia) เป็นวิธีมองโลกหรือวิธีให้ความหมายแก่ประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์อย่างหนึ่ง โดยเน้นความสำคัญของการจินตนาการและอารมณ์ความรู้สึกของผู้คน “ในปัจจุบันขณะ” ที่มีต่ออดีตที่ผ่านมาไปแล้ว (พัฒนา กิตติอาษา, 2546, น. 3) ด้านวิลเลียม เคลลี (William Kelly, อ้างใน พัฒนา กิตติอาษา, 2546, น. 5) ให้ความหมายของการโหยหาไว้ว่า เป็นการ “จินตนาการถึงโลกที่เราได้สูญเสียไปแล้ว” โลกที่ปัจเจกบุคคลเคยมีประสบการณ์ร่วมกันในอดีต โลกที่เคยเป็นจริงในอดีต แต่บัดนี้เหลือเพียงความทรงจำและประสบการณ์ที่เราได้ระลึกถึงผ่านประสบการณ์ชีวิตและวัฒนธรรม จนกระทั่งเราสามารถสัมผัสและจับต้องโลกที่สูญเสียไปได้อีกครั้ง ด้วยการสร้างภาพตัวแทนจากการผลิตซ้ำหรือฉายซ้ำจากและการจำลองความทรงจำ และประสบการณ์ในอดีตขึ้นมา

การโหยหาในระดับปัจเจกบุคคล คือ กระบวนการสร้างตัวตนของแต่ละคนผ่านเรื่องเล่าความทรงจำส่วนบุคคล ส่วนในระดับสังคม คือ ความคิด ความรู้สึก ประสบการณ์ และจินตนาการร่วมกันของปัจเจกบุคคล เป็นรูปแบบของปฏิบัติการทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ที่ต้องการรู้หรือฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมในอดีตให้กลับคืน เช่น กวีนิพนธ์ นวนิยาย ศิลปะการแสดง ดนตรี ภาพยนตร์ อาหาร การแต่งกาย ประเพณี และนิทรรศการ เป็นต้น

กระแสการโหยหาอดีตในวรรณกรรมไทยที่ผ่านมาพบในงานของไพฑูริย์ ัญญา เรื่อง “โอบบิโนสู่วัยเยาว์” อรุณา โควินท์ เรื่อง “ลูกสาวของดอกไม้ม้า” กนกพงศ์ สงสมพันธุ์ เรื่อง “บ้านเกิด” โชคชัย บัณฑิต เรื่อง “บ้านเก่า” ไพโรจน์ ขาวงาม เรื่อง “ม้าก้านกล้วย” และในงานของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์ เรื่อง “ชีวิตสามะหาอันใด” “นักปั้นน้ำ” “บ้านแม่น้ำ” “แม่น้ำรำลึก” และ “พันฝนเพลงน้ำ” (อุบลนภา อินพลอย, 2551) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า วรรณกรรมไทยในหลายประเภทที่นักเขียนหยิบยกเอาปรากฏการณ์การโหยหาอดีตในสังคมไทยมาสร้างสรรค์เป็นวรรณกรรมที่บันทึกประสบการณ์ความทรงจำในอดีต

วิมล ไกรนิมิต เป็นนักเขียนที่มีผลงานโดดเด่นในแวดวงวรรณกรรมไทยหลายประเภท อาทิ วรรณกรรมสำหรับเด็ก นวนิยาย เรื่องสั้น และกวีนิพนธ์ โดยมีผลงานที่ถูกนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์ คือ เรื่อง “งู” และ “คนทรงเจ้า” และมีผลงานสร้างชื่อเสียงเรื่อง “อมตะ” ซึ่งได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์แห่งชาติ หรือรางวัลซีไรต์ ในปี พ.ศ. 2543 นอกจากนี้ยังมีผลงานอีกสามเล่มที่เข้ารอบสุดท้ายรางวัลซีไรต์ เช่น เรื่อง “งู” “จำเริญดิน” และ “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

วรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” มีความโดดเด่นในการนำเสนอเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ตัวละครนั้นได้รับความทุกข์ทรมาน มีความแปลกแยกด้านความรู้สึกและพฤติกรรม ขณะดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมยุคปัจจุบัน ตัวละครจึงจินตนาการถึงความทรงจำในอดีตที่ทำให้มีความสุข สอดคล้องกับกระบวนการโหยหาอดีตของธัญญา สังขพันธานนท์ (2558, น. 75) ทั้ง 6 ประการ ซึ่งผู้วิจัยนำมาประยุกต์ใช้ดังนี้ คือ 1) การจากถิ่นฐานบ้านเกิด 2) ความรู้สึกแปลกแยก (กับสังคมใหม่) 3) การโหยหาอดีต (ในสังคมที่จากมา) 4) การกลับคืนถิ่นฐานบ้านเกิด 5) ความรู้สึกแปลกแยก (กับสังคมบ้านเกิดที่เปลี่ยนแปลง) และ 6) การโหยหาอดีต (ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลง)

ในบทความนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษากลวิธีการนำเสนอการโหยหาอดีตและความทรงจำที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทรนิมมวอล รวมถึงลักษณะของตัวละครที่มีพฤติกรรมโหยหาอดีต เพื่อเข้าใจวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล ตลอดจนเข้าใจสังคมและชีวิตผ่านวรรณกรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนอการโหยหาอดีตและความทรงจำในวรรณกรรม เรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทรนิมมวอล
2. เพื่อศึกษาลักษณะของตัวละครที่อยู่ในสภาวะการโหยหาอดีตในวรรณกรรม เรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทรนิมมวอล

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาวรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทรนิมมวอล
2. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการโหยหาอดีตและความทรงจำ
3. วิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดการโหยหาและความทรงจำ ใน 2 ประเด็น คือ
 - 3.1 กลวิธีการนำเสนอการโหยหาอดีตและความทรงจำ
 - 3.2 ลักษณะของตัวละครที่อยู่ในสภาวะการโหยหาอดีต
4. นำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ”: การโหยหาและความทรงจำในวรรณกรรม ของ วิมล ไทรนิมมวอล สามารถจำแนกการศึกษาได้เป็น 2 ประเด็น คือ กลวิธีการนำเสนอการโหยหาอดีตและความทรงจำ และลักษณะของตัวละครที่อยู่ในสภาวะการโหยหาอดีต ดังนี้

1. กลวิธีการนำเสนอการโหยหาอดีตและความทรงจำ

ในวรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” วิมล ไทรนิมมวอล นำเสนอกลวิธีการเล่าเรื่องที่ทำให้ “วิหค” ตัวละครเอกของเรื่องต้องมีชีวิตที่พลิกผัน จำเป็นต้องจากถิ่นฐานบ้านเกิดไปอยู่กรุงเทพฯ กับแม่ของเขาตั้งแต่วัยเด็ก โดยที่เขานั้นไม่ยอมไป และเมื่อใช้ชีวิตอยู่ในเมืองหลวง วิหครู้สึกมีความสุขทุกซอกทุกซอญและใจ เขามักจะโหยหาชีวิตบ้านเกิด หวนคิดถึงความทรงจำครั้งเก่าที่มีความสุขอยู่เสมอ อยากกลับบ้านเกิดแต่ก็กลับไม่ได้ เพราะต้องเรียนให้สูง ๆ มีอาชีพการงานที่ดีทำตามความมุ่งหมายของแม่ จนในที่สุดเขาก็ได้กลับบ้านเกิดตามความปรารถนา แม้ว่าจะกลับไปในรูปแบบของวิญญาณ กลวิธีการเล่าเรื่องดังกล่าวของวิมล ไทรนิมมวอล เป็นการเล่าผ่านประสบการณ์และความทรงจำเกี่ยวกับบ้านเกิดที่ตัวละครเอกนั้นโหยหา สามารถจำแนกกลวิธีการนำเสนอการโหยหาอดีตและความทรงจำที่นักเขียนนำเสนอผ่านวรรณกรรมได้ 4 ประการ คือ

การโยกย้ายผ่านช่วงเวลา/ฤดูกาล การโยกย้ายผ่านสถานที่/พื้นที่ การโยกย้ายผ่านธรรมชาติ และการโยกย้ายผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ดังนี้

1.1 การโยกย้ายผ่านช่วงเวลา/ฤดูกาล

การโยกย้ายช่วงเวลา/ฤดูกาล คือ การโยกย้ายประสบการณ์ เหตุการณ์ หรือความทรงจำในอดีตที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลา/ฤดูกาล เช่น เวลาเย็น เวลาค่ำ ฤดูฝน ฤดูแล้ง เช่น เหตุการณ์ในวันแรกที่วิหคเดินทางมาถึงบ้านเกิดอีกครั้งหลังจากที่ไม่ได้กลับมาจนกว่ายี่สิบปี เขามาถึงช่วงเย็นใกล้เวลาที่พระอาทิตย์กำลังจะตกดิน เมื่อฟ้ามืด ทุกสรรพสิ่งก็นิ่งงัน ไม่มีสิ่งใดเคลื่อนไหว ดังความว่า

“ฉันมองไปที่ขอบฟ้าเหนือหลังคาบ้านพักตรังข้าม ฟ้าฟากทิศตะวันตกเป็นสีแดงคล้ำ มันเป็นลำแสงสุดท้าย ก่อนที่ฟ้าจะมีตลบ...จากนั้น...ฟ้าเป็นสีม่วงคล้ำอย่างรวดเร็ว ฉันมองไปที่ถนนใหญ่ แล้วก็หันกลับไปมองถนนลูกรัง เข้าสู่บ้านเกิด ไม่มีอะไรเคลื่อนไหว โลกดูนิ่งงันอึดอันราวกับกำลังรอการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน จากนั้นจึงดำเนินต่อไปตามวิถีของมัน”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 10-11)

เหตุการณ์ต่อมา ในช่วงที่วิหคอาศัยอยู่กรุงเทพฯ ระหว่างที่เขารอแม่กลับมาจากทำงานในห้องเช่า เขาได้ระลึกถึงความทรงจำในอดีต คือ สภาพอากาศในหมู่บ้านตอนหน้าแล้ง กลิ่นไอกองฟาง กลิ่นดิน และคิดถึงปู่กับย่าที่กำลังทำอะไรอยู่ ดังความว่า

“ก่อนแยกกันตอนเช้า แม่จะย้ำเตือนด้วยความห่วงใยทุกวันว่า “อย่าไปไกลนัก แล้วก็ระวังรถราให้ดี” เขารับปาก แต่ใจเขาก็ล่องลอยไปอยู่ที่บ้านนอก หน้าแล้งตอนนี้ผืนนาแห้งผากแตกระแห ฟ้าโล่งไกลลิบสุดสายตา ลมร้อนล่องฟ้า วู่วิว หอบเอาเศษฟางและฝุ่นดินปลิวคลุ้ง บางครั้งก็มีลมหมุนหลายขนาดให้ไล่ตาม ปู่กับย่าเล่า กำลังทำอะไร หน้าผากปลาหรือว่าเกี่ยวหญ้าสด ๆ ให้ควายกิน”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 87)

1.2 การโยกย้ายผ่านสถานที่/พื้นที่

สถานที่/พื้นที่ คือ สถานที่หรือพื้นที่ที่ตัวละครนั้นจดจำ เป็นภาพที่อยู่ในความทรงจำของเขาและบ่งบอกว่าเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดของตัวละคร เช่น หมู่บ้าน ร้านค้าในหมู่บ้าน บ้านเรือน พุ่มนา ริมน้ำ เป็นต้น ในที่นี้จะยกตัวอย่างสถานที่ซึ่งเป็นหมู่บ้านของวิหค “หมู่บ้านถิ่นกาขาว” สถานที่ที่เขาคุ้นชินในวัยเด็ก โดยเป็นเหตุการณ์ที่วิหคกลับมาถึงหมู่บ้านในวันแรก เขารู้สึกว่าตนเองอยู่ท่ามกลางฝนหลังที่รถประจำทางขับออกไป แล้วเขาก็มองหาป้ายหมู่บ้านจนพบ และรู้สึกดีใจมากที่ได้กลับบ้าน ดังความว่า

“...ทันทีที่ลงจากรถประจำทาง ฉันรู้สึกเหมือนตัวหมุนคว้างและเบาโหวงอยู่ท่ามกลางฝนที่ตลบตามรถไป ฉันหยิตา กลืนใจ พร้อมกับใช้ฝ่ามือปิดจมูกด้วยความเคยชิน เมื่อฝนกระจายหายไปแล้วฉันจึงหายใจอย่างระมัดระวัง เพราะยังกลัวว่าฝนจะเข้าไปในจมูก ทำให้ฉันหายใจไม่ออก

...ฉันมองหาป้ายบอกทางไปหมู่บ้าน แล้วก็พบว่าที่ทางแยกมีป้ายเล็ก ๆ เรียงเป็นดับในแนวตั้ง เป็นป้ายบอกชื่อหมู่บ้าน ชื่อวัด ชื่อโรงเรียน ชื่อสถานีอนามัยพร้อมกับบอกระยะทางที่อยู่ตลอดสองข้างถนนสายนี้ แล้วฉันก็พบชื่อหมู่บ้านที่ต้องการไป ฉันดีใจราวกับจะได้พบเพื่อนเก่าที่จากกันไปนาน “หมู่บ้านถิ่นกาขาว”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 9)

1.3 การโยกผ่านธรรมชาติ

การโยกผ่านธรรมชาติที่ปรากฏในวิญญาณที่ถูกเนรเทศที่นักเขียนนำเสนอ นั้น วิลม ไทรน์มมวล์ได้บรรยายถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่วิหคคุ้นเคย อันเป็นวิถีชีวิตแบบชนบทในอดีตที่เขาเคยอาศัยอยู่ในตอนเด็ก ซึ่งเมื่อเขาไปอาศัยอยู่ที่กรุงเทพฯ เขาก็วิหคธรรมชาติ เช่น ในเหตุการณ์ที่วิหควิหคกำลังอาบน้ำ เขามักจะคิดถึงแม่น้ำลำคลอง หรือน้ำในปลักควายที่บ้านเกิด เพราะแหล่งน้ำธรรมชาติเหล่านั้นสะอาดยิ่งกว่าน้ำในห้องน้ำที่เขาอบเสียอีก ดังความว่า

“...วิหคเข้าไปที่โอ่งอย่างเขยง หยิบขันพลาสติกในโอ่งขึ้นมาอย่างน่ารังเกียจ...โอ่งหนึ่งเขาก็ตัดสินใจตักน้ำขึ้นล้างหน้าและราดตัว คิดถึงน้ำในแม่น้ำลำคลองที่บ้านเกิด ถึงจะขุ่นด้วยโคลนแต่ก็สะอาด อาบได้อย่างสบายใจ แม้แต่น้ำในปลักควายเขาก็สามารถนอนกลิ้งเกลือกได้อย่างมีความสุข แล้วน้ำตาเขาก็เอ่อซึม หัวใจถูกบีบให้ตีบตันต่อไปนี้จะถูกกักกันให้อยู่ภายในโลกแคบ ๆ ที่มีแต่น้ำเน่าและกลิ่นอับเท่านั้น”

(วิลม ไทรน์มมวล์, 2552, น. 49)

ต่อมาในเหตุการณ์ที่วิหคยังคงจำคำสอนของปู่ได้ว่า ต้นไม้บนนาชนิดใดเป็นดินของปู่มีประโยชน์ต่อดิน เป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์ ตลอดจนเป็นประโยชน์ต่อการใช้สอยและป้องกันลมด้วย สื่อให้เห็นว่า วิหคยังคงโยกหาความเป็นธรรมชาติผ่านเรื่องเล่าคำสอนของปู่ ดังความว่า

“...ฉันทอดสายตามองไปทั่วผืนดินของปู่...ตามแนวตลิ่งมีต้นไม้บนนาชนิดขึ้นเอง ปู่ปล่อยให้มันเติบโตตามธรรมชาติ....“รากของมันช่วยยึดตลิ่งไม่ให้ดินพัง เป็นที่อาศัยของนกและแมลงหลายชนิด ปลาก็ได้อาศัยร่มเงาของมันด้วย” ปู่เคยบอกฉันตั้งแต่วัยเด็ก

ถัดเข้ามาเป็นพื้นที่ปลูกพืชผักต่าง ๆ มีปลาและพืชน้ำอีกหลายชนิดอยู่ในท้องร่อง ต่อจากนั้น เป็นบริเวณเรือนและ “สวนครัว” ที่ปู่ปลูกพืชไว้หลายชนิด ทั้งยืนต้นและล้มลุก... ปู่เคยบอกว่า “ต้นไม้ทุกชนิด มันพึ่งพิงกันเจริญเติบโต... ส่วนบริเวณที่ฉันนั่งอยู่นี้เป็นนาข้าว ตามหัวไร่ปลายนาที่มีไม้ยืนต้นหลายชนิดไว้ใช้สอยและกันลม”

(วิลม ไทรน์มมวล์, 2552, น. 493-494)

นอกจากนี้ นักเขียนยังนำเสนอให้วิหควิหคหาความทรงจำในวัยเด็กของตนเอง จากเหตุการณ์ที่เขาคิดถึงเสียงสรรพสัตว์ต่างๆ ที่ร้องยามเช้าตอนตรู่ ไม่ว่าจะเป็นไก่ ควาย และนก ดังความว่า

“ในความมืด... วิหคลืมตาตื่นแต่เช้าตรู่ ... เขายังคงนอนนิ่ง สดับสรรพเสียงรายรอบตัว เสียงแม่ทำกับข้าวอยู่ในครัวที่ปลายกระเปาะ เสียงแม่ไก่อ้อึงกึก ๆ พาลูก ๆ ออกหากินแถวหน้าบ้าน เสียงควายสองตัว หายใจพืดพาดอยู่บนโคกข้างบ้าน ท่างออกไปเสียงนกสารพัดชนิดออกหากินตามดงไม้...”

(วิลม ไทรน์มมวล์, 2552, น. 27)

1.4 การโยกผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

การโยกผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม คือ การนำเสนอความทรงจำและประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่วิหคได้พบในสมัยเด็ก สิ่งเหล่านี้ปรากฏผ่านความทรงจำที่ดีของตัวละคร เช่น การโยกหาอดีตผ่านอาหารในเหตุการณ์ วันที่เขากินอาหารในกรุงเทพฯ กับแม่อย่างเอร็ดอร่อย เขากลับคิดถึงอาหารที่ปู่ชอบกิน นั่นคือ น้ำพริก ผักต้ม และกล้วยน้ำว้า เพราะปู่สสารกุง หอย ปู ปลา จึงไม่ค่อยจำมันมากนัก ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ดังความว่า

“แม่พาเขาไปนั่งในร้านข้าวมันไก่ เพราะเห็นว่าแม่ก็กลัวเตี้ยด้วย เขาสั่งทั้งสองอย่างด้วยความหิวจัด... ความอร่อยของอาหารทำให้เขารู้สึกว่าดินแดนแปลกหน้านี้ยังมีสิ่งที่เขาชอบ และคิดถึงปู่ ปู่จะเคยกินอย่างนี้บ้างไหม นอกจากน้ำพริกผักต้ม นานทีปีครั้งจึงจะได้กินไก่สักหน... เขาลืมไปว่าในแม่น้ำลำคลอง... มีกุ้งหอยปูปลาให้จับกินไม่รู้หมด เพียงแต่ระยะหลัง ๆ ปู่ไม่ค่อยอยากกินมัน “สงสารมัน...” ปู่บอก แล้วก็กินผักกูด หรือกล้วยน้ำว้ามาเป็นนิจสิน”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 50)

ตัวอย่างต่อมา นักเขียนนำเสนอให้ตัวละครวิหครับรู้เกี่ยวกับอาชีพของบรรพบุรุษผ่านเรื่องเล่าความทรงจำของปู่ที่เล่าให้วิหคฟัง ในเรื่องราวของปู่ทวดและย่าทวด โดยบอกเล่าว่าย่าทวดมีอาชีพขายขนมไทยนานาชนิด ทำเองคนเดียว แล้วจึงเอาใส่เรือแพพายไปขายตามบ้านเรือน ซึ่งต่อมาเมื่อปู่ได้ขึ้นปู่ได้ช่วยย่าทวดขาย และไปรับจ้างทำนา ดังความว่า

“ฉันขอให้ปู่เล่าเรื่องราวของปู่ทวดกับย่าทวด... แม่ของปู่หรือย่าทวดของฉันพาปู่มาอยู่ที่นี่ ก็ยึดอาชีพขายขนมไทยหลายอย่าง เช่น ขนมปลากริมไข่เต่า ขนมใส่ไส้ ขนมตาล ขนมชั้น ขนมบัวลอย เป็นต้น ...ย่าทวดทำด้วยตัวเองคนเดียว แล้วเอาใส่เรือแพพายไปขายตามบ้านเรือนที่ตั้งเรียงรายอยู่บนฝั่งแม่น้ำ เมื่อปู่โตพอทำงานได้ก็ช่วยย่าทวดด้วยอีกแรง พอเข้าสู่วัยรุ่นปู่ก็รับจ้างทำนา”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 124)

เรื่องเล่าความทรงจำของปู่และวิหคที่ปรากฏในวรรณกรรมต่อมา คือ เหตุการณ์แรก ตอนปู่เล่าประสบการณ์ชีวิตของตนเองให้วิหคฟังว่า สมัยก่อนปู่รับจ้างทำนา เมื่อมีอายุถึงเกณฑ์บวช ก็บวชตามประเพณี จากนั้นสึกมาเก็บหอมรอมริบเงินเพื่อแต่งงานกับย่าเมื่ออายุได้สามสิบปี ดังความว่า

“...พอเข้าสู่วัยรุ่นปู่ก็รับจ้างทำนา เมื่อเข้าวัยหนุ่มก็บวชตามประเพณี พอสึกมาได้สองปีย่าทวดก็ชวนไว้สิบไร่ ด้วยเงินที่เก็บหอมรอมริบจากการขายขนมและค่าแรงจากการรับจ้างทำนาของปู่ ปู่แต่งงานกับย่าเมื่ออายุสามสิบปี...”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 124)

นอกจากการเล่าเรื่องโดยบอกถึงวิถีชีวิตของปู่ที่ดำเนินไปตามกรอบของขนบธรรมเนียมประเพณีนิยมแล้ว ทั้งการประกอบอาชีพชอบ การบวช และการแต่งงานแล้ว นักเขียนยังนำเสนอวัฒนธรรมการขับกล่อมเด็ก ด้วยเพลงกล่อมเด็ก ซึ่งวิหคได้เล่าผ่านความทรงจำของตนเองว่าในสมัยเด็กนั้น ย่าเป็นคนเลี้ยงเขา เพราะแม่ต้องออกไปทำงานที่นา ย่ามักจะไถบดพร้อมกับขับกล่อมเขาด้วยเพลง “นกกาเหว่าเอ๋ย” และต่อท้ายเพลงด้วยการชูถึงตุ๊กแกจะกินตับ หากไม่ยอมหลับ ดังความว่า

“ย่าเป็นคนเลี้ยงฉันมาตั้งแต่ยังแบเบาะ เพราะแม่ต้องออกไปทำงานนา ตอนกลางวันย่าจะอาบน้ำทาแป้งให้ฉัน แล้วก็อุ้มฉันใส่เปล... จากนั้นย่าก็จะนั่งไถบด พร้อมกับขับเพลงกล่อมฉันไปด้วย ย่าชอบกล่อมฉันด้วยเพลง “นกกาเหว่าเอ๋ย”

“เจ้านกกาเหว่าเอ๋ย ไข่ไว้ให้แม่กาฟัก แม่กาที่หลรัก คิดว่าลูกในอุทร คาบเอาเข้ามาเผื่อ คาบเอาเหยื่อมาป้อน ปีกหางเจ้ายังอ่อน เพิ่งจะสอนบิน เหน่.....” เมื่อกล่อมหลายรอบแล้วฉันยังไม่หลับ ย่าจะชูต่อท้ายเพลงว่า “หลับสาหน... ตุ๊กแกจะกินตับ”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 107)

การโยนหาดิผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมด้านสุดท้าย นักเขียนนำเสนอผ่านข้าวของเครื่องใช้ ในเหตุการณ์ที่วิหคเดินสำรวจบ้านซึ่งเป็นสถานที่แห่งความทรงจำในวัยเด็กของเขา ทำให้เห็นข้าวของเครื่องใช้ที่ยังคงวางอยู่ในตำแหน่งเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งเสื้อผ้าของปู่ที่พาดไว้ที่ราวไม้ การใช้ตะเกียบบนเรือน การเปิดประตูห้องที่มีสลักประตู การใช้เสื่อกปูนอน มีหมอน มุ้ง ผ้าห่มที่พับไปอย่างเรียบร้อย ตลอดจนมีพระพุทธรูปทองเหลืองขนาดเล็กตั้งอยู่บนโต๊ะเตี้ยด้านหัวนอน ดังความว่า

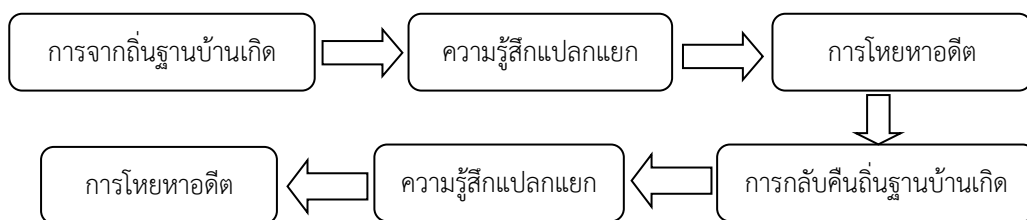
“ฉันถือโอกาสเดินสำรวจภายในเรือน ภายในเรือนว่างโล่ง มีเพียงตู้เสื้อผ้าที่ฉันเห็นมาตั้งแต่จำความได้ ที่ฝาเรือนมีเสื้อผ้าของพ่อพาดไว้กับราวไม้ ฉันถือตะเกียบเข้าไปที่ประตูห้อง ดึงสลักประตูออกแล้วประตูเข้าไป ในห้องมีเสื่อกกห่อหมอน มุ้งและผ้าห่มไว้อย่างเรียบร้อย มีพระพุทธรูปทองเหลืองขนาดเล็กตั้งอยู่บนโต๊ะเตี้ย ด้านหัวนอน ภาพที่เห็นนั้นชินตาฉันจนดูเหมือนว่าไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลย”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น.105)

จากการวิเคราะห์กลวิธีในการนำเสนอการโยยหาอดีตและความทรงจำในวรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของวิมล ไทรนันทน์ พบว่า นักเขียนนำเสนอการเล่าเรื่องผ่านประสบการณ์และความทรงจำเกี่ยวกับบ้านเกิด ที่ตัวละครเอกนั้น โยยหา ซึ่งจำแนกได้เป็น 4 ประเภท คือ การโยยหาผ่านช่วงเวลา/ฤดูกาล การโยยหาผ่านสถานที่/พื้นที่ การโยยหาผ่านธรรมชาติ และการโยยหาผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การสร้างจินตนาการหรือประสบการณ์ความทรงจำในอดีตที่นักเขียนนำเสนอขึ้น เพื่อเติมเต็มความสุขให้กับปัจเจกบุคคลที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก ไม่มีความสุข รู้สึกแปลกแยกกับสภาวะสังคมที่เขาดำรงอยู่ ดังนั้น จึงต้องสร้างภาพความสุขขึ้นมาเพื่อเยียวยาหรือชดเชยบาดแผลในจิตใจ สอดคล้องกับ ธัญญา สังขพันธานนท์ (2558 , น. 80) ได้กล่าวว่า การสร้างภาพฝันหวาน แม้จะเป็นการโยยหาอดีตที่จากไป แต่ก็ยังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยชดเชยและประกอบสร้างความจริงทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาใหม่ด้วยการสร้างภาพของความรุ่งเรืองในอดีตขึ้นมาแทนที่ โดยเฉพาะเมื่อปัจเจกบุคคลไม่ลงรอยกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมใด ๆ ก็ตาม จึงกล่าวได้ว่า กลวิธีในการเล่าเรื่องด้วยแนวคิดการโยยหาอดีตถูกใช้เป็นเครื่องมือหนึ่งของนักเขียน เพื่อสร้างภาพจินตนาการในอดีตให้กลับมามีชีวิตขึ้นอีกครั้งในใจของปัจเจกบุคคล เพื่อมาลบเลือนความแปลกแยกและความทุกข์ยากของพวกเขา

2. ลักษณะตัวละครที่มีสภาวะโยยหาอดีต

จากปรากฏการณ์โยยหาอดีตในวรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทรนันทน์ นั้น นักเขียนได้มุ่งนำเสนออารมณ์และความรู้สึกของตัวละครเอกอย่างวิหค ให้มีอารมณ์ภิลหาบ้านเกิดหรือเรื่องราวในอดีตที่ทำให้เขามีความสุข ซึ่งความรู้สึกโยยหาอดีตดังกล่าว เกิดขึ้นเนื่องจากสภาวะของสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป ในยุคหลังสมัยใหม่ นิยม กล่าวคือเป็นระบบทุนนิยมยุคหลังที่เน้นการบริโภคภายใต้ระบบทุนนิยมที่เอื้อประโยชน์ให้กับชนชั้นกลางผู้มีผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ ปัจเจกบุคคลในยุคนี้จึงได้รับความเดือดร้อน เพราะพวกเขาได้จากถิ่นฐานบ้านเกิดมา เพื่อเข้าไปดำรงชีวิตอยู่ในกระแสสังคมทุนนิยมที่ไหลเชี่ยว ทำให้เขาเกิดความรู้สึกแปลกแยกต่อสภาวะสังคมที่ไม่คุ้นชิน ดำเนินชีวิตอย่างไม่มีความสุข ด้วยความรู้สึกจำต้อง “ทนอยู่” จึงเกิดอารมณ์การโยยหาอดีตหรือความทรงจำในอดีตที่สร้างภาพในจินตนาการขึ้นมาเพื่อมาชดเชยหรือเยียวยาความรู้สึกในใจให้มีกำลังสู้ต่อไปอย่างไรก็ตาม เมื่อปัจเจกบุคคลดิ้นรนเพื่อกลับคืนสู่บ้านเกิดแล้ว เขากลับพบว่าบ้านเกิดนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นสังคมที่ไม่คุ้นชินสำหรับตนเอง จึงเกิดสภาวะความแปลกแยกและโยยหาอดีตให้กลับคืนมาอีกครั้ง เพื่อให้เข้าใจลักษณะของตัวละครที่มีพฤติกรรมโยยหาอดีตดังกล่าว ผู้วิจัยจะใช้แผนภูมิกระบวนการโยยหาอดีตของธัญญา สังขพันธานนท์ มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ดังนี้

(ที่มา: อ้างถึงใน ธัญญา สังขพันธานนท์, 2558, น. 75)

จากการศึกษาปรากฏการณ์โยยหาอดีตในวรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทร นันทน์ ผู้วิจัยสามารถประยุกต์ใช้แผนภูมิแนวคิดดังกล่าวเป็นกระบวนการโยยหาอดีตของวิหค ผ่านการจากถิ่นฐานบ้านเกิด ความรู้สึกแปลกแยกกับสังคมใหม่ การโยยหาอดีตในสังคมที่จากมา การกลับคืนถิ่นฐานบ้านเกิด ความรู้สึกแปลกแยกกับสังคมบ้านเกิดที่เปลี่ยนแปลง และการโยยหาอดีตก่อนที่จะเปลี่ยนแปลง ดังนี้

การจากถิ่นฐานบ้านเกิดของตัวละครเอกนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นแรกของกระบวนการโยกย้ายที่ดีที่นักเขียนนำเสนอ ซึ่งเหตุการณ์ในเรื่องนี้นักเขียนผูกปมปัญหาให้วิศวัตต้องจำจากบ้านเกิดเมืองนอนไปเพราะว่า พ่อของเขาลูกยิงเสียชีวิตภายในบ้านต่อหน้าสมาชิกในครอบครัว และด้วยความห่วงใยของแม่วิศวัตที่เกรงว่าลูกจะได้รับอันตราย รวมถึงกลัวคนร้ายที่ลอบยิงพ่อของวิศวัตจะมาข่มขู่ตนเอง จึงตัดสินใจพาวิศวัตเดินทางจากบ้านเกิดเข้าไปใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ นับตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา ดังความว่า

(วิมล ไทรนิ่มนวล, 2552, น. 19-20)

กระบวนการที่อดามักเขียนได้สร้างให้ตัวละครเกิดความรู้สึกแปลกแยกจากสังคมใหม่ที่ตนเองเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ เพราะสถานที่แห่งใหม่นี้แตกต่างจากบ้านเกิดของเขาอย่างสิ้นเชิง โดยนำเสนอไว้ว่าความรู้สึกไม่มีความสุขตลอดระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งการพบนายในห้องพักที่มีความคับแคบ สกปรก ผู้คนแออัด เสียยงต์ตลอดเวลาเนื่องจากห้องพักอยู่ใกล้ห้องน้ำรวม ดังความว่า

(วิมล ไทรนิมิต, 2552 , น. 16-47)

(วิมล ไทรนิ่มนวล, 2552 , น. 139)

“ครูประจำชั้นออกจากห้องเรียนไปแล้ว นักเรียนส่วนมากหันหน้าเข้าพูดคุยเพื่อทำความรู้จักกันบ้างก็หยิบหนังสือขึ้นมาดู วิทชนั่งก้มหน้าท้อตัว รู้สึกเหมือนคนแปลกหน้าของโรงเรียน และทราบดีว่าขึ้นมายุ่งไม่รู้สาเหตุ”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 157)

“โรงเรียนคืออนรก ชีวิตของวิหคจึงตกนรกอยู่ในโรงเรียน เพราะเขาเรียนหนังสือไม่รู้เรื่องไม่ว่าวิชาไหนทั้งนั้น ข้าครูก็ดู... คนไม่เก่งนี่เองที่ทำให้ครูบันดาลโทษะ และลงโทษพวกเขาราวกับเป็นอาชญากร ทำให้บรรยากาศในห้องเรียนเคร่งเครียด นักเรียนทุกคนหวาดหวั่นขวัญกระเจิงและทุกข์ทรมานกันทุกวัน”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 195)

2.3 การโทษหาอดีตในสังคมที่จากมา

เมื่อตัวละครเกิดความรู้สึกแปลกแยก ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมใหม่อย่างมีความสุข ทำให้เขาเกิดความทุกข์ทรมานทั้งกายและจิตใจ เขาจึงสร้างภาพจินตนาการในใจถึงความหลังครั้งเก่าที่ทำให้เขามีความสุข ซึ่งเป็นการเล่าเรื่อง ให้ตัวละครหมุนกลับไปคิดถึงเรื่องราวในอดีตทุกครั้งเมื่อต้องเผชิญกับความทุกข์ในปัจจุบัน เพื่อใช้ภาพอดีตที่เขาคิดถึงช่วยเติมเต็มความสุขในใจ เช่น เหตุการณ์ที่วิหคทุกข์ทรมานที่ต้องตื่นตีสี่ทุกวันทั้งที่ไม่อยากตื่น แต่กินนอนต่อไม่ได้ เนื่องจากได้ยินเสียงดังของผู้คนที่ตื่นมาเข้าห้องน้ำอาบน้ำ พุดคุยกัน เขาจึงระลึกถึงภาพในอดีต ถ้าเขาอยู่บ้านนอกเขาคงกำลังนอนอยู่ ในขณะที่ปู่กับย่าตื่นนอนแล้ว ดังความว่า

“วิหคตื่นตีสี่เหมือนทุกคืน เพราะมีเสียงผู้คนเข้าส้วม เสียงประตูสังกะสีเปิดปิด เสียงรดน้ำ เสียงอาบน้ำ ล้างหน้า ขากสวด เสียงพูดอย่างแข็งแรง และเสียงคำสั่งที่หงุดหงิด... ป่านนี้ปู่กับย่าตื่นแล้ว แม่โพสพน้อยของฉันเล่า ป่านนี้ก็คงยังนอนไม่รู้เรื่อง เช่นเดียวกับฉันเมื่อตอนยังอยู่บ้านนอก แต่ตอนนี้นฉันมาอยู่กรุงเทพฯ แล้ว ฉันต้องตื่นแต่ปลายดึก ฉันไม่อยากจะตื่นตอนนี้หรอก แต่มันตื่นเอง ทั้งที่ยามนอนฉันก็นอนหลับไม่สนิท ใจฉันคิดถึงแต่เธอและบ้านนอกของเรา ฉันไม่อยากจะอยู่ที่กรุงเทพฯ นี่เลย...”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 135)

จากเหตุการณ์ดังกล่าวสะสมซ้ำแล้วซ้ำเล่าทำให้วิหคเกิดความเครียด จึงคิดถึงภาพในอดีตบ่อยครั้ง เพื่อให้ลืมความทุกข์ทรมานนี้ ดังความว่า

“เขาพึงใจที่ได้คิดถึง ได้จินตนาการ ได้ฝันถึงบ้านเกิด เพราะมันเป็นโลกเดียวที่จิตวิญญาณของเขาสามารถพักพิงและหลบภัยได้ แต่ต่อมาเขาเครียดและอ่อนล้าจากการฝันมากเกินไปเรื่อย ๆ เขาจึงอยากหลับให้สนิท แต่ทว่ากลับยินดีที่จะดำเนินชีวิตที่มีนัยยะเป็น ทุกคืนเขาจึงได้แต่ทรมานอย่าง กระสับกระส่าย บางครั้งก็ร้อนรุ่มกุ่มใจจนอยากจะวิ่งไปให้สุดชีวิต”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 219-220)

อย่างไรก็ตาม นักเขียนนำเสนอให้วิหคได้รับการปลดปล่อย และหลุดพ้นจากการโทษหาอดีตเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ เพราะเขาทุกข์ทรมานกับการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ มาตลอดยี่สิบกว่าปี จากเหตุการณ์ที่วิหคผิดหวังและทุกข์ใจในการดำเนินชีวิต อีกทั้งยังล้มเหลวในชีวิตสมรส เขาตรอมใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นจนร่างกายซูบผอม มีแต่ความรู้สึกวิหคโทษหาอดีตอยากกลับบ้านตลอดเวลา ในที่สุด วันหนึ่งเขาเองถูกพิราบบอยุ่ริมหน้าต่าง เขาได้ตัดสินใจปลดปล่อยตนเองให้โยบิบินเหมือนนกปล่อยล่อนอกนอกหน้าต่างบ้านของตนเอง กลวิธีดังกล่าวจึงทำให้วิหคหลุดพ้นจากความทุกข์ในขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ ดังความว่า

“วิหคนั่งเหยียบกรอบหน้าต่างทำเดียวกับนกพิราบบ เขาเป็นนกตัวโตที่ป่วยไข้ ผอมซูบ และหลังโกง เส้นผมยาวหยาบเป็นกระเซิง เสื้อผ้ารุ่มร่ามย้วย... วิหคมองไปในท้องฟ้า และปรารถนาจะบินได้เหมือนนก ถ้าบินได้ เขาจะบิน

กลับบ้านเกิดตอนนั้น แต่เขาไม่ใช่นัก จึงนั่งอยู่อย่างนั้นนานนับชั่วโมง นานจนลืมปวดลืมนี่ และลืมว่าตัวเองเป็นอะไร วิชาทางเขนออกอย่างนกกาปีก เขยิดตัวขึ้นพร้อมกับกระพือปีกบินออกไป !”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 563)

24 กลับคืนถิ่นฐานบ้านเกิด

หลังจากที่วิชาเสียชีวิตแล้ว ภรรยาของเขาได้สร้างของวิชากลับถิ่นฐานบ้านเกิด พร้อมกับจดหมายหนึ่งฉบับมาถึงปู่ ตามความปรารถนาของวิชาเมื่อมีชีวิตอยู่ ซึ่งนักเขียนได้นำเสนอให้วิชาไม่รู้ว่าตนเองเสียชีวิตไปแล้ว และ กลายเป็นวิญญาณที่กลับคืนสู่บ้านเกิดอีกครั้ง หลังจากที่เขาไปอยู่กรุงเทพฯ ยี่สิบ ปี เหตุการณ์ตอนเปิด เรื่อง ที่วิชารู้สึกยินดีดีใจที่ได้กลับมายังหมู่บ้านที่เขาเคยอยู่อีกครั้ง ถึงแม้ว่าหมู่บ้านที่เขาเห็นในขณะนี้จะเปลี่ยนไปตามกาลเวลาแล้วก็ตาม ดังความว่า

“ฉัน” กลับมาบ้านเกิดด้วยความรู้สึกกราวกับนกหลงฟ้า คืบคลานสู่ รุ่งรัง ทั้งต้นแต่นินตี ทั้งงูจงอางสับสนต่อสภาพแวดล้อมอันแปลกตา ทั้งเดิยตายและถวิลหาบางสิ่ง ที่รางเลือนอยู่รอบตัว หรือแม้จะไม่อยู่สักสิ่งไปไหนหัวใจฉัน “บางสิ่ง” ที่ฉันไม่รู้ว่ามีคืออะไรและเป็นอย่างไร”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 9)

25 ความรู้สึกแปลกแยกกับสังคมบ้านเกิดที่เปลี่ยนแปลง

เมื่อวิชากลับมาสู่ถิ่นฐานบ้านเกิดแล้ว ปรากฏว่าบ้านเกิดที่เขาคุ้นเคยเมื่อวัยเด็กได้เปลี่ยนไปแล้วเช่นกัน เพราะเขากลับมาพบโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ตรงข้ามฝั่งคลอง พบการแบ่งแยกแตกฝ่ายกันของคนในหมู่บ้าน ที่ต่อสู้กันเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เขาก็มีความรู้สึกแปลกแยกกับสังคมบ้านเกิดที่เปลี่ยนแปลงอีกครั้ง แม้ว่าจะได้กลับมายังสถานที่ที่จิตใจเขาถวิลหา แต่ก็รู้สึกว่าจะไม่มีความสุข ไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป ดังความว่า

“ที่จริงโลกเบื้องหน้านั้นก็เป็นโลกที่ฉันคุ้นเคยเช่นกัน เพราะตลอดช่วงเวลายี่สิบปีที่ฉันรอนแรมอยู่ในดินแดนแปลกหน้านั้น ก็ได้พบเห็นสิ่งประหลาดแบบนี้อยู่อย่างจำเจ เพียงแต่ว่าฉันไม่เคยปรับตัวปรับใจเข้ากับมันได้เท่านั้น วันนี้เมื่อฉันหวนกลับมาบ้านเกิดตัวเองได้ ฉันกลับต้องมาเผชิญหน้ากับมันที่นั่นอีก ฉันรู้สึกเหมือนกับว่าฉันอยู่ผิดที่ผิดทาง พร้อมกันนั้นกลิ่นแห่งการต่อต้านก็สาธิตอยู่ในใจฉัน ฉันพยายามยอมรับว่า นี่คือนิเวศบ้านเกิดของฉันที่เป็นอยู่จริงในขณะนี้ แต่กระนั้นใจฉันกลับรู้สึกว่ามันไม่ใช่...”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 24-25)

26 การโยกย้ายที่ตกอันที่จะเปลี่ยนแปลง

สุดท้ายนักเขียนก็จบเรื่องโดยทิ้งให้ตัวละครเอกเกิดความรู้สึกผิดหวังและโยกย้ายที่ตกอันที่จะเปลี่ยนแปลงอีกครั้ง เมื่อเขาพบว่าหมู่บ้านในจินตนาการอันแสนสุขของเขาได้เปลี่ยนไปตลอดกาล หลังจากที่มิโรงงานน้ำตาลเกิดขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้เกิดปัญหาการแตกแยกต่อสู้กันของคนในหมู่บ้านเพื่อเอื้อผลประโยชน์ให้กับโรงงานฯ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องดีงามด้านศีลธรรม ปัญหาเหล่านี้ยังคงไม่ได้รับการแก้ไข จึงทำให้วิชาเกิดความรู้สึกปวดร้าวและโยกย้ายที่ตกอันที่ตนเองเป็นเด็กอีกครั้ง ดังเหตุการณ์ในขณะที่เขารู้เรื่องราวปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากมิโรงงานจากคำบอกเล่าของปู่ ทำให้เขาหวนกลับไปคิดถึงภาพหมู่บ้านที่มีความสุขแห่งนี้ เมื่อสมัยเด็ก ซึ่งเปรียบดังสวรรค์สำหรับเขา ผู้คนมีน้ำใจต่อกัน แต่ปัจจุบันไม่ได้เป็นแบบนั้น จึงทำให้เขาท้อใจอย่างมาก ดังความว่า

“ฉันนึกถึงเมืองที่ฉันจากมา มันไม่ต่างจากที่ปู่พูดแต่อย่างใด ตลอดเวลาที่ฉันอาศัยอยู่ที่นั่น ฉันเฝ้าแต่คิดถึงที่นี้แทบทุกลมหายใจ ฉันคิดว่าที่นี่คือแผ่นดินสวรรค์ ผืนดินอันน้ำอุดมด้วยอาหารธรรมชาติ ผู้คนมีน้ำใจแบ่งปัน

เกือบจะจะมีคนเห็นแก่ตัวทำชั่วอยู่บ้างก็เป็นเพียงส่วนน้อย แต่เมื่อได้ฟังแล้ว ใจฉันก็หดหู่ ช้ำมันยังทำลายภาพฝันอันสวยงามของฉันให้มีตัวอีกด้วย

“ยิมโรงงานสารพัดเข้ามดั่งอยู่ฝั่งโน้นมากขึ้น ก็ยิ่งเร่งปัญหาต่าง ๆ ให้ลุกลามมากขึ้นอีก แต่ปัญหาที่หนักหนาก็มาจากพวกโรงงานน้ำตาลนั่น”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 78-79)

เช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่วิหคได้มาพบหลวงพ่อกับวัดและบอกเล่าถึงความรู้สึกแปลกแยกและโหยหาอดีตที่เขากำลังเป็นอยู่ให้หลวงพ่อดำรับรู้ว่า เขารู้สึกเหมือนหมู่บ้านนี้ไม่ใช่บ้านเกิดของเขาอีกต่อไป หลวงพ่อก็จึ้นนำให้วิหครู้จักปล่อยวางกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้ใจให้เป็นกลาง ยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น รู้จักตัวเอง แล้วใจของเขาจะเป็นสุข ดังความว่า

ผมก็รู้สึกอย่างที่เขาพูดว่า... ผมรู้สึกผิดที่ผิดทางมาตลอด ตอนที่อยู่กรุงเทพฯ ผมก็รู้สึกว่าไม่ใช่ถิ่นฐานที่ผมจะอยู่ พอกลับมาที่นี่ ผมก็รู้สึกว่าฉันไม่ใช่บ้านเกิดของผมอีก”

“ความรู้สึกแบบที่ไผ่ว่านั่น คนส่วนมากเขาก็เป็นกัน มากบ้างน้อยบ้าง ปู่ของไผ่ก็เป็น ใครต่อใครหลายคน ในถิ่นนี้ก็เป็นที่ที่เขาอยู่ที่นี่ตลอดเวลา ทุกอย่างมันเปลี่ยนแปลงเร็วมากและผิดแปลกไปจากความคุ้นเคย แต่พวกเราเองไม่ใช่หรือที่ทำมัน ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว... แต่ไม่ว่าเราจะรู้สึกแปลกหน้ากับถิ่นฐานตัวเองหรือไม่อย่างไร ทุกสิ่งมันก็เป็นไปแล้ว และกำลังเป็นไปอยู่ตลอดเวลาต่อหน้าต่อตาเรานี้แหละ... สิ่งที่เราต้องทำเป็นอันดับแรกคือทำใจกลาง ๆ ใจ จากนั้นก็มองให้เห็นความเป็นจริงเสียก่อน จะได้เปลี่ยนแปลงมันไปในทางที่ถูกต้อง แต่สิ่งที่ไผ่จะต้องทำในเวลานี้ก็คือต้องรู้จักตัวเองเสียก่อน”

(วิมล ไทรนิมมล, 2552, น. 309-310)

อาจกล่าวได้ว่า วิหค คือ ตัวละครที่มีลักษณะและพฤติกรรมสอดคล้องกับโครงสร้างการโหยหาอดีตอย่างชัดเจน โดยนักเขียนได้นำเสนอให้ต้องจากถิ่นฐานบ้านเกิดไปอยู่กรุงเทพฯ เพราะพ่อถูกยิงเสียชีวิต เนื่องจากขัดผลประโยชน์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวข้องกับโรงงานน้ำตาล ต่อมาเมื่อไปอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ จึงเกิดความรู้สึกแปลกแยก เนื่องจากไม่สามารถเข้าใจยอมรับกับความเปลี่ยนแปลงในโลกที่ไม่คุ้นชินได้ ส่งผลให้เกิดความรู้สึกโหยหาอดีตอยากกลับบ้าน และสร้างภาพความสุขในอดีตมาชดเชยเยียวยาภาพความจริงที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ดิ้นรนในเมืองหลวงได้สิ้นสุดลง เมื่อวิหคและภรรยาไร้เยื่อใยความรักที่มีต่อกัน ทำให้ตัดสินใจปลดปล่อยตัวเองลงจากหน้าต่างบ้านของตนเอง และในที่สุดก็ได้หวนกลับสู่บ้านเกิดอีกครั้ง แต่สถานที่แสนสุขที่เคยเปรียบดั่งสวรรค์ในใจก็เปลี่ยนไป จนไม่สามารถรับได้ จึงเกิดสภาวะแปลกแยกกับบ้านเกิดของตนเองอีกครั้ง เพราะบ้านเกิดมีความเจริญเข้ามาแทนที่ ทำให้ผู้คนแบ่งแยกและทะเลาะกัน ไม่ต่างจากสถานที่ที่จากมา ส่งผลให้วิหคเกิดความรู้สึกโหยหาอดีตอีกครั้ง นั่นคือการวิหคหาความสุขเมื่อครั้งที่หมู่บ้านแห่งนี้ยังไม่มีโรงงานน้ำตาลมาก่อตั้งนั่นเอง

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้พบว่า วรรณกรรมเรื่อง “วิญญาณที่ถูกเนรเทศ” ของ วิมล ไทรนิมมล มีกลวิธีการนำเสนอที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์การโหยหาอดีตในยุคที่มีการพัฒนาความเจริญเข้าสู่ชนบท ด้วยการขยายเขตอุตสาหกรรม เข้าไปรุกรานความสมบูรณ์และระบบนิเวศในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงหลังปี พ.ศ. 2540 ที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ปรากฏงานเขียนหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสังคม และปรากฏการณ์การวิหคหาอดีตในแวดวงวรรณกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง รวมถึงวิมล ไทรนิมมล ที่นำเสนอให้ตัวละครมีความรู้สึกแปลกแยกและมีอารมณ์วิหคหาเหตุการณ์หรือความทรงจำในอดีตในขณะที่กำลังดำเนินชีวิตอยู่ เพื่อใช้ภาพจินตนาการในอดีตนี้ลบเลือนความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจของตน ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของจุฑามิชัย กฤษณะประกกรกิจ (2548, น. 69-71) ที่กล่าวว่า ด้วยความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอย่างสุดโต่งในยุคปัจจุบัน

ทำให้เกิดการพัฒนาทางสังคมในหลายด้าน ส่งผลให้ปัจเจกบุคคลเกิดความรู้สึกแปลกแยกกับสังคมที่ดำเนินอยู่ รู้สึกผิดหวัง เบื่อหน่ายความซ้ำซากจำเจ จึงทำให้พวกเขากลับมาหาอดีต เพื่อย้อนกลับไปหาความอบอุ่นและความมั่นคงในอดีต และเช่นเดียวกับ อุบลนภา อินพลอย (2551, น. 99-200) ที่กล่าวว่า จุดมุ่งหมายของการวิพากษ์อดีตในวรรณกรรมเกิดขึ้นจากอารมณ์และ จินตนาการในการต่อต้านในโลกยุคปัจจุบันของนักเขียน และต้องการหลีกเลี่ยงปัญหาความวุ่นวายต่าง ๆ โดยการย้อนกลับไปหา ความอบอุ่น ความสุข และความมั่นคงในอดีต ดังนั้น วิมล ไทรนิมมล เป็นนักเขียนที่มีถิ่นฐานบ้านเกิดอยู่ในจังหวัดที่ใกล้เคียง กับกรุงเทพฯ ย่อมตระหนักถึง ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น การหลั่งไหลของแรงงานเพื่อเข้าไปทำงานในเมืองหลวง จึงนำเสนอวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลที่ทุกข์ทรมานจากการเข้ามาใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ แยกแยะ โดดเดี่ยว ไร้ราก และวิพากษ์ ความสุขในอดีต ซึ่งสอดคล้องกับปรากฏการณ์การโยกย้ายอย่างชัดเจน และกลายเป็นจุดเด่นที่ทำให้วรรณกรรม เรื่องนี้มีที่น่าสนใจ เพราะเนื้อหาและกลวิธีผลิตซ้ำความเป็นจริงที่สอดคล้องกับสภาพสังคมในสังคม ปัจจุบัน แม้จะเขียนขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์ “วิญญูณที่ถูกละเลย”: การโยกย้ายและความทรงจำในวรรณกรรมของวิมล ไทรนิมมลพบว่า นักเขียนมีกลวิธีการนำเสนอการโยกย้ายอดีตและความทรงจำจากการโยกย้ายผ่านช่วงเวลา/ฤดูกาล การโยกย้าย ผ่านสถานที่/พื้นที่ การโยกย้ายผ่านธรรมชาติ และการโยกย้ายผ่านวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ซึ่งการสร้างจินตนาการหรือประสบการณ์ ความทรงจำในอดีตที่นักเขียนนำเสนอขึ้น เพื่อเติมเต็มความสุขให้กับปัจเจกบุคคลที่ต้องดำเนินชีวิตอยู่อย่างยากลำบาก อย่างไม่มีความสุข รู้สึก แยกแยะกับสถานะสังคมที่เขาดำรงอยู่ ส่วนลักษณะของตัวละครที่มีพฤติกรรม การโยกย้ายอดีตถูกนำเสนอโดยผลิตซ้ำความทุกข์ทรมานจากการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมอย่างปวดร้าว ต้องจากถิ่นฐานบ้านเกิดมาทำงานในเมืองหลวง เกิดอารมณ์ที่คิดว่าตนเอง แยกแยะจากสังคม สร้างภาพจินตนาการหรือความทรงจำในอดีต มาเติมเต็มความสุขให้กับตนเอง วิพากษ์ความสุขในอดีต และเมื่อได้กลับไปบ้านเกิดอีกครั้งกลับไม่คุ้นชินกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนเกิดความแปลกแยกกับสังคมบ้านเกิด และโยกย้ายอดีตดั้งเดิมก่อนสังคมอุตสาหกรรมจะเข้ามาสู่รกรากอีกครั้ง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ควรนำแนวคิดเรื่องการโยกย้ายอดีตและความทรงจำไปใช้ศึกษาผลงานของนักเขียนร่วมสมัยคนอื่น ๆ เพื่อให้ได้ มุมมอง วิถีคิดของนักเขียนที่แตกต่างออกไป
2. ควรนำผลงานของนักเขียนร่วมสมัยคนอื่น ๆ หรือนักเขียนต่างประเทศที่นำเสนอแนวคิดการโยกย้ายอดีตและ ความทรงจำมาศึกษาเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในวรรณกรรมไทยต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2558). มาตุคามสำนึกและการโหยหาอดีตในกวีนิพนธ์ของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์. *วารสารมนุษยศาสตร์*, 22(2), 64-91.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). *มานุษยวิทยากับการศึกษาปรากฏการณ์โหยหาอดีตในสังคมไทยร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- วิมล ไทรนิ่มนวล. (2552). *วิญญาณที่ถูกเนรเทศ*. กรุงเทพฯ : สามัญชน.
- วุฒิชัย กฤษณะประกรกิจ. (2548). *หมูนโลกัยอ่อน (นอสตัลเจีย) ในเมืองใหญ่ในวงเล็บ*. กรุงเทพฯ : แพร.
- เสาวณิต จุลวงศ์. (2550). *ความซับซ้อนของการเล่าเรื่อง: ลักษณะหลังสมัยใหม่ในบันเทิงคดีร่วมสมัยของไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุบลนภา อินพลอย. (2551). *การโหยหาอดีตในวรรณกรรมของเรวัตร์ พันธุ์พิพัฒน์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.